

MOLLA FENÂRÎ

nın son gerçekliği onun Allah'ın ezelî bilgisinde taayyün etmiş ilk örneklerle aynı olduğundan (a.g.e., s. 39; krş. *Terceme ve Metn-i Şerh-i Rubâ'i*, s. 42, 48) ontolojik gerçekliğe ulaşmayı ve Allah'a yöneliki gerektirmektedir. Ârif bu yönelişte aklının sağlayabileceği bütün verileri, bütün ilke, kural ve kanunları aşarak, akilla tanımlanmış soyut ve tümel kavramların ötesine geçerek ontolojik gerçekliği aşıkın bir düzeyde kavramış olmaktadır (*Misbâhu'l-üns*, s. 42). Fenârî'nin tanıttığı bu yöntemin bir bakıma XX. yüzyıldaki fenomenolojiye ve buna dayalı varlık felsefesine öncülük ettiği söylenebilir. Eşyanın asıl gerçekliğini Allah'ın ilminde nasıl ise öylece bilmek şeklinde belirlenen bir gayenin teorik yöntemi metafizik için dışarıda bırakmasından ötürü Fenârî teorik aklı eleştirmekte ve bunu tasavvuf metafiziğine özgü bilgiye akilla ulaşabilecegi kanaatini geçersiz kılmak için yapmaktadır. Kendisinin, Konevî ile birlikte metafizik meselelerin teorik kanıtlarla ortaya konamayacağını belirtirken dayandığı gereçeler teorik hükümlerin, süjeye ait bakışın niyet, inanç, yetenek gibi farklılıklarla göre değişmesi veya bakış açısına göre değişiklik göstermesi, bunun ötesinde teorik aklın iki çelişkili hükmünden birinin yanlışlığını kanıtlayıp çelişkiye her durumda giderememesi veya çelişen fikirler için birbiriley yenişermeyen kanıtlar ortaya koymayı şeklärindedir (a.g.e., s. 33). Esas itibariyle teorik aklın sınırları içinde kalarak kendisini aşamayacağı ve ilâhi olanla irtibat kuramayacağı yolundaki bir ana fikre dayanan bu eleştiri, modern Batı felsefesinin kendine özgü yapısına rağmen Immanuel Kant'in teorik akl'a yönelik eleştirileri ve Hegel'in ontolojik bir mutlak akl kavramıyla Kant'ı aşma çabasını hatırlatmaktadır. Fenârî tarafından oldukça sistematik biçimde dile getirilen bu eleştirel tavır aslında teorik aklın inkâri anlamına gelmemekte, aksine, insan aklının kendi işleyiş alanı ve sınırları içinde hem kavramsal gerçekliğe ulaşmak hem de şerî ilimleri temellendirmek bakımından vazgeçilmez öneme sahip olduğunu ifade etmektedir.

Bu sebeple, Fenârî'nin Fâtiha sûresini tefsir etmek için yazdığı eserin başlangıç sayfalarında ('Aynü'l-a'yân, s. 13-16) teorik bilginin epistemolojisine yönelik olarak İbn Sînâci duyumlar ve idrak psikolojisinin terimlerine dayalı tanım ve çözümlemelere yer verilmiş olması şaşırtıcı değildir. Ayrıca Fenârî, Beyzâvî'den hareketle temel din ilimlerini akaide ilişkin olarak

kelâm ilmi, zâhirî amellere ilişkin olarak fikih ilmi (usul dahil) şeklinde tasnif ederken bu şemaya, mânevî halleri ameli açıdan ele alan tasavvuf ilmiyle ontolojik gerçekliği konu edinen mükâşefe ilmini de dahil etmektedir (a.g.e., s. 25). Gazzâlî'den beri süreğelen ve tasavvufu şerî ilimlere katmayan bu anlayış Fenârî'nin ilim anlayışında da görülmektedir. Sadreddin Konevî'nin *'Câzû'l-beyân fî te'vîl ümîmî'l-Kur'ân* adlı Fâtiha sûresi tefsirinden de yararlanılarak kaleme alınmış birkaç paragrafta ise Kur'an lafzının zâhirî ve bâtinî mânaları üzerinde durulmakta ve anlam düzeyleriyle varlık düzeyleri arasındaki ilişki, rahmân ve rahîm isimlerinin farklı anlam düzeyleri örnek verilmek suretiyle ortaya konmaktadır (a.g.e., s. 9-10; krş. Sadreddin Konevî, *Fâtiha Surelesi Tefsiri*, s. 317-318, 321-322). Dolayısıyla hem genel ilim anlayışı hem özelde tefsir anlayışı bakımından şerî ilimle tasavvufu bakış açısı birbirini bütünlmiş olmaktadır.

Fenârî'nin düşüncesinin ifade edildiği diğer bir alan fikih usulüdür. Bu sahada telif ettiği *Fuşûlü'l-bedâyi'* adlı eser bir bakıma Fahreddin er-Râzî sonrası düşüncesinin bazı temel özelliklerini taşıır. Külli kaideleri tesbit ederek bundan cüzî kuralları çıkarmak bu düşüncenin en önemli unsurlarındandır. Diğer taraftan nakil ve akıl arasında tam bir uyum oluşturmaya yönelik olan bu yöntemde aklı açıklama tavrı alabildiğine öne çıkmaktadır. Fenârî ile birlikte Osmanlı düşüncesinin neredeyse artık temel yönelik haline gelecek olan metafizik düşüncede nakîl ve aklî bilgiyi irfanî bir düzeyde telif etme çabası, söz konusu fikih usulü olduğunda yeri akıl yaklaşımın daha çok öne çıktığı bir yönteme bırakmakta, Fenârî fikihî içtihamı tamamen kendi çizgisi ve yöntemi içerisinde ele almaktadır. Her ne kadar *Fuşûlü'l-bedâyi'*de yer yer metafizik meseleleri de tartısmakta veya meseleleri bir metafizikî ıslûbuyla ele almaktak ise de usul alanında keyfiliye yol açma ihtiyatlı olan söz ve ifadelerden uzak durmuştur. Esîrüddin el-Ebherî'nin *İsâgûcî'sine* yazdığı *el-Fevâ'idü'l-Fenâriyye* adlı şerhın baş tarafı mevcudu bir cihetten kendine konu edinerek mevzu, mebâdî ve mesâil yönünden farklılaşmak suretiyle müstakîl disiplin haline gelen ilimleri, insan şahsiyetini bölümenden ve insanın varlıklı irtibatını koparmadan tahsil etme imkânını sağlayan bir ilim anlayışını felsefi olarak temellendirdiği için daha sonra "Cihet-i Vâhde" başlığı altın-

da müstakîl risâle haline getirilip şerh ve hâsiyeye konu edilmiştir. Molla Fenârî, bu düşüncelerini *Fuşûlü'l-Bedâyi'*de (I, 4-6) fikih usulünü ele alırken tatbik etmiş, özellikle burada, bir ilmi ilgili olduğu alanlardan koparmadan nasıl ele almak gerektiğini gösterdiği gibi bir ilmin diğer ilimlerin elde ettiği neticelerden nasıl istifade edebileceğini de göstermiştir.

Molla Fenârî'nin kendisinden önceki entelektüel birikimden yararlanma hususunda kapsayıcı bir bakış açısına sahip olması, farklı ya da çatışan düşünceye geleneklerini birbirileyle uyuşacak tarzda yeniden ele alabilmesini sağlamış ve daha yüksek bir düzeyde gerçekleştirilecek bir sentezi düşünürün asıl gayesi haline getirmiştir. Din ilimleri olarak fikih ve keâlâm, felsefi analiz ve teorik kanıtlama yöntemi olarak mantık, vahdet-i vücûd metafiziği olarak tasavvuf bu düşünce sisteminde dinî ve akîlî meşruiyet sorunu yaşamadan bir arada bulunmaktadır. Bu yaklaşımıyla Fenârî kendisinden sonraki Osmanlı düşünce ve ilim hayatına yön vermiş şahsiyetlerden biridir.

BİBLİYOGRAFYA :

Molla Fenârî, *Şerhu Isâgûci*, İstanbul 1287, s. 2-3; a.mlf., *Fuşûlü'l-bedâyi'*, İstanbul 1289, I, 4 vd.; a.mlf., 'Aynü'l-a'yân, İstanbul 1325, s. 9-10, 13-16, 25; a.mlf., *Misbâhu'l-üns* (nşr. Muhammed Hâcevî), Tahran 1374 hş., s. 33-36, 39, 42, 44 vd., 48-49, ayrıca bk. tür.yer.; a.mlf.. *Terceme ve Metn-i Şerh-i Rubâ'i-i Şeyh-i Ebber Muhyiddin 'Arabî* (trc. ve nşr. Muhammed Hâcevî), Tahran 1374 hş., s. 41-52; Sadreddin Konevî, *Fâtiha Surelesi Tefsiri: 'Câzû'l-beyân fî te'vîl ümîmî'l-Kur'ân* (trc. Ekrem Demirli), İstanbul 2002, s. 317-318, 321-322; a.mlf., *Tasavvuf Metafiziği: Miftâhi Gaybi'l-cem ve'l-vücûd* (trc. Ekrem Demirli), İstanbul 2002, s. 7-12; Taşköprizâde, *eş-Sekâîku'n-nu'mâniyye*, Bağdad 1975, s. 15; a.mlf., *Mevsû'atü muşâlahâti Miftâhi's-sâ'âde* (nşr. Ali Dahrûc), Beirut 1998, s. 251; Mustafa Aşkar, *Molla Fenârî ve Vahdet-i Vücûd Anlayışı*, Ankara 1993, s. 155-195.

TAHSİN GÖRGÜN

MOLLA FENÂRÎ CAMİİ

(bk. FENÂRÎ İSÂ CAMİİ).

MOLLA GÜRÂNÎ

(ö. 893/1488)

Osmanlı âlimi ve müftüsü.

Asıl adı Şemseddin Ahmed b. İsmâîl'dir. Bazı kaynaklarda ismi verilirken Şemseddin yerine Şerefeddin veya Şehâbeddin unvanı da kullanılır. Onun önce Şere-

feddin, daha sonra Şehâbeddin diye anıldılığını belirten hocası Makrîzî 13 Rebîülevvel 809 (28 Ağustos 1406) tarihinde Şehrizor'da dünyaya geldiğini belirtir. Şehâvî bu bilgiyi nakletmekle beraber 813 (1410) yılında Gûrânî'da (Kûrân) doğduğunu söyler. Hayatı hakkında bilgi veren kaynaklarda Gûrânî'nın nerede bulunduğu konusunda farklı bilgiler vardır. Bazıları burasının Isferâyîn'in bir köyü olduğunu kaydederken bir kısmı da Irak'ın kuzeyinde bulunan Şehrezûr'a (Şehrizor) bağlı bulunduğu belirtmektedir. Diğer tarafından Bikâî, Molla Gûrânî'nin kendisinin Diyarbekir civarındaki Hiler köyünde doğduğunu söylediğini nakleder ('Unvânî'z zamân, vr. 6^b).

İlk öğrenimini memleketinde tamamlandıktan sonra gittiği Bağdat'ta Zeynûddin Abdurrahman b. Ömer el-Kazvîni'den kırâat-i sebâ, kelâm, tefsir, nahiv ve fikih, Hasankeyf'te Celâleddin el-Hulvâni'den Arap dili ve edebiyatı tâhsil etti. Tahminen 830 (1426-27) yılında Şam'a geçti ve aralarında Alâeddin Muhammed b. Muhammed el-Buhârî'nin de bulunduğu âlimlerden ders aldı. Ardından Kudüs üzerinden 835 (1431-32) yılında Kahire'ye gitti. Burada İbn Hacer el-Askalânî'nin öğrencisi oldu ve kendisinden icâzet aldı. Ayrıca Zeynûddin Abdurrahman b. Muhammed ez-Zerkeşî, Ahmed b. Ali el-Makrîzî, Kemâleddin İbnü'l-Bârîzî ve Ali b. Ahmed el-Kalkashendî gibi âlimlerden hadis, kiraat, tefsir ve fikih öğrenimi gördü. Bu ilimlerde temayüz etmiş bir âlim olarak Memlük Sultanı el-Melikü'l-Zâhir Çakmak'ın (1438-1453) yakın çevresi içinde yer aldı ve sultanın huzurunda yapılan ilim meclislerine katıldı. Kahire'deki Berkükîye Medresesi'nde fikih müderrisi olarak görevlendirildi. Bu görevi devam ederken 844 (1440) yılında, Ebû Hanîfe'nin soyundan geldiği ifade edilen Dîmaşk Hanîfi kadısı Hamîdüddin Muhammed b. Ahmed en-Nu'mânî el-Fergânî ile aralarında çıkan tartışma neticesinde bu kişinin atalarına hakaret ettiğinin sultana bildirilmesi üzerine hapsedildi ve yapılan yargılama sonucunda suçlu bulunarak seksen değnekle cezalandırıldı. Ayrıca müderrislik görevinden uzaklaştırılmış Şam'a sürgün edildi. Bu arada II. Murad dönemi âlimlerinden Molla Yegân ile tanıştı ve onunla Anadolu'ya gitti. Osmanlı kaynaklarında Gûrânî'nin hadan dönen Molla Yegân ile Kahire'de karşılaşıp birlikte Anadolu'ya geldikleri kaydedilmekte beraber (Taşköprizâde, s. 84; Mecdî, s. 103) bazı çağdaş araştırmacılar Halep'te

görüşmüş olmalarının daha kuvvetli bir ihtimal olduğu kanaatindedir (Yıldız, Fâtih'in Hocası Molla Gûrânî ve Tefsiri, s. 48; İA, VIII, 406).

Anadolu'ya geldikten sonra Molla Yegân ile birlikte Edirne'ye giderek II. Murad'la görüşen ve onun iltifatına mazhar olan Molla Gûrânî önce Bursa'daki Kaplıca, ardından Yıldırım medreselerinde müderris olarak görevlendirildi. Şehâvî, onun Anadolu'ya gittikten sonra Şâfiî mezhebinden Hanîfi mezhebine geçtiğini kaydeder (ed-Dav'û'l-lâmi', I, 242). Molla Gûrânî 847'de (1443) Manisa'da bulunan Şehzade Mehmed'in (Fâtih) hocalığına getirildi. Muhtemelen II. Mehmed'in ilk sultanlığı ve daha sonra tekrar Manisa'ya yollanması sırasında onun yanında bulundu. Talebesi ikinci defa tahta geçince kendisine vezâret teklifi edildi; ancak, "Senin kapında hizmet edenler sonunda vezâret makamına ulaşmayı arzular. Eğer kendileri dışında bir kimse vezir olursa sâna olan bağıllıkları zayıflar ve sultanatının düzeni bozulur" diyerek kabul etmedi. Bunun üzerine 855 (1451) yılında kazaskerlige tayin edildi. İstanbul'un fethi sırasında Fâtih Sultan Mehmed'in istişare

meclisinde bulundu, orduyla birlikte fethे katıldı ve savaşın en sıkıntılı günlerinde padişahı teşvik ederek kuşatmanın devamını sağlayan grubun içinde yer aldı. İstanbul'un fethinden sonra Memlük sultanına gönderilen ve Arapça süslü bir üslûpla yazılan fetihname onun tarafından hazırlandı. Kazaskerlik görevi sırasında tayinler konusunda padişahın fikrini almadan bağımsız hareket ettiği için Bursa kadılığı ve buradaki vakıfların idaresiyle görevlendirildi. Bu sırada padişaha yakın bir kişiden gelen bir teklifi şeriatı aykırı bularak reddettiğinden (İlmîyye Salnamesi, s. 290) 859 (1455) yılında kadılık görevinden alındı. Bunun üzerine hac yolculuğuna çıkarak önce Halep'e, ardından Şam'a gitti. Burada kısa bir süre kaldıktan sonra Kudüs'e geçti (860/1456) ve 861'de (1457) hac farîzasını yerine getirdi. Bazi Osmanlı kaynakları, Molla Gûrânî'nin Kahire'ye giderek orada Memlük Sultanı Kayıtbay ile (1468-1496) görüştüğünü ve Fâtih Sultan Mehmed'in daveti üzerine geri döndüğünü kaydeder (Taşköprizâde, s. 85-86; Mecdî, s. 105). Ancak Molla Gûrânî'nin 862 (1458) yılında İstanbul'a döndüğü ve o sırada el-Melikü'l-Eş-

Molla Gûrânî'nin Gâyetü'l-emâni fi tefsiri'l-kelâmi'r-rabbâni adlı eserinin ilk iki sayfası (Süleymaniye Ktp., Damad İbrahim Paşa, nr. 146)

MOLLA GÜRÂNÎ

ref İnal'ın (1453-1461) Memlük sultani olduğu dikkate alındığında bu bilginin doğru sayılmadığı anlaşılır. Diğer tarafından Molla Gürânî'nin 861'de (1457) hac yaptığına kaydeden Sehâvî Kahire'ye gitmişinden bahsetmemektedir.

862 (1458) yılında İstanbul'a dönen Molla Gürânî ikinci defa Bursa kadılığına tayin edildi. 885 (1480) yılında, o dönemde en yüksek ilmiye makamı olup daha sonra şeyhülislâmlığa dönüsecek olan İstanbul müftülüğüne getirildi. Büyük kışmını II. Bayezid devrinde sürdürdüğü bu görevinde sekiz yıl kaldı. Ömrünün sonlarına doğru rahatsızlandı ve İstanbul'da vefat etti ve Aksaray semtinde kendi yaptırdığı caminin hâziresine defnedildi. Bazı kaynaklarda yanlışlıkla kabrinin Bursa'da olduğu ifade edilmiştir (meselâ bk. *Sicill-i Osmâni*, III, 161).

Fâtih Sultan Mehmed'in yakın ilgisini ve sayısını kazanmış olan Molla Gürânî'nin alçak gönüllü, aynı zamanda vakur ve kanaatlerini açıkça ifade etmekten çekinmeyen bir kişiliğe sahip olduğu belirtilmektedir. Sehâvî, Makrîzî'nin ondan *Şâhîh-i Müslim* ve *eş-Şâfiîyye*'yi okuduğuna dair bir bilgiyi bizzat Makrîzî'den naklen kaydederse de (*ed-Dav'û'l-lâmi'*, I, 241) aksi söz konusu olup (Makrîzî, I, 364) bu durum bir istinsah hatasından kaynaklanmış olmalıdır. Molla Gürânî doğduğunda Makrîzî'nin elli yaşında bulunması da bunu teyit etmektedir. Molla Gürânî İstanbul'da iki cami, iki mescid, bir dârülhadis medresesi, ayrıca dârülkurrâ, hankah, hamam ve mektep yapmıştır, bu eserler için birçok akar vakfetmiştir. Tanzim etiği vakfiyesi Rebîülevvel 889 (Nisan 1484) tarihlidir (*İstanbul Vakıfları Tahrîr Defteri* 953 (1546), s. 161-162).

Eserleri. 1. *Ğâyetü'l-emânî fî tefsîri'l-kelâmi'r-rabbâni*. Bazı kaynaklarda *Ğâyetü'l-emânî fî tefsîri sebî'l-meşâni* olarak da geçen eseri (Taşköprizâde, s. 86) Molla Gürânî 860 (1456) yılının sonlarında Kudüs'te bulunduğu sırada yazmaya başlamış, 867'de (1462-63) tamamlayarak Fâtih Sultan Mehmed'e ithaf etmiştir. Kelâm, fıkıh ve siyere dair bilgiler de ihtiva eden kitabı başlıca kaynakları arasında Zemahşerî'nin *el-Keşşâfî* ve Beyzâvî'nin *Envârû't-tenzîlî* yer almaktadır. Müellif eserinde zaman zaman bu iki tefsirde mevcut görüşleri tenkit etmiştir. Bazı Osmanlı hükümdarları tarafından yazdırılarak Buhara Hanlığı'na ve diğer yerlere hediye olarak gönderilen eser Osmanlı medreselerinde ders kitabı olarak okutulmuştur (nûshaları için bk.

Süleymaniye Ktp., Damad İbrâhim Paşa, nr. 146; Hasan Hüsnü Paşa, nr. 14; Hacı Mahmud Efendi, nr. 162). 2. *ed-Dürerü'l-levâmi' fî şerhi Cem'i'l-cevâmi'*. *el-Budûrû'l-levâmi'* adıyla da anılan eser (Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 106) Tâc-ceddin es-Sübükî'nin fıkıh usulüne dair kitabının şerhidir (Süleymaniye Ktp., Karaçelebizâde Hüsâmeddin, nr. 81; Yozgat, nr. 172). Müellif eserinin birçok yerinde Mahallî'yi eleştirmiştir, buna karşılık Mahallî'nin öğrencileri de yazdıkları eserlerde Molla Gürânî'nin yanışlarını ortaya koymaya çalışmışlardır. 3. *Keşfû'l-esrâr 'an kîrâ'âti'l-e'immeti'l-aḥyâr* (Süleymaniye Ktp., Süleymaniye, nr. 47). İbnü'l-Cezerî'nin kiraat ilmine dair ismini vermediği bir manzumesinin şerhi olup İbn Muhsayîn, A'meş ve Hasan-ı Basrî'nin kiraatlerini konu almaktadır (*Keşfû'z-żunûn*, II, 1486). Eser II. Bayezid'e ithaf edilmiştir. 4. *el-Kevserü'l-cârî ilâ riyâzi eḥâdîsi'l-Buhârî*. *Şâhîh-i Buhârî*'nin şerhi olan eserde hocası İbn Hacer'in ve bir diğer *Şâhîh-i Buhârî* şâribi Kirmânî'nin bazı yorumlarını eleştirmiştir (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 686, Fâtih, 497; Köprülü Ktp., nr. 328). 5. *el-'Abkâri fî hâvâşı'l-Câ'berî*. Kâsim b. Fîrruh eş-Şâfiîbî'nin kiraat-i seb'a konusunda manzum olarak kaleme aldığı *Hîrzü'l-emânî*'ye Ca'berî'nin yazdığı *Kenzü'l-me'ânî* isimli hâsiye üzerine kaleme alınmış bir ta'lîktir (Süleymaniye Ktp., Cârullah Efendi, nr. 9; Kadızâde Mehmed, nr. 10). 6. *Ferâ'idü'd-dürer ve şerhü Levâmi'fî'l-ğurer* (Süleymaniye Ktp., Süleymaniye, nr. 47/1). 7. *Refü'l-hîtâm 'an vakfi Hamza ve Hisâm*. Ca'berî'nin *Ferâ'idü'l-esrâr min vakfi Hamza ve Hisâm* adlı manzumesinin şerhi olup kiraat âlimlerinden Hamza b. Habîb ve Hisâm b. Ammâr'ın vakf konusundaki görüşlerini açıklamaktadır (Süleymaniye Ktp., Bağdatlı Vehbi Efendi, nr. 27). 8. *el-Müreşşah 'ale'l-Müveşşah*. İbnü'l-Hâcib'in nahiv ilmine dair *el-Kâfiye*'sine Şemseddin Muhammed b. Ebû Bekir el-Habîsî'nin yazdığı *el-Müveşşah* adlı şerhîn hâsiyesidir (*Keşfû'z-żunûn*, II, 1371). 9. *Risâle fi'l-velâ* (*Risâletü'l-velâ*). Molla Hüsrev'in aynı adlı risâlesini tenkit için yazılmıştır (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3631/35; Ayasofya, nr. 1423/3).

Molla Gürânî'nin İstanbul'un fethinden sonra Memlük sultanına gönderilmek üzere yazdığı ve Feridun Bey'in *Münseṭü's-selâtin*'inde yer alan fetihname (I, 235-238) Ahmed Ateş tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir ("İstanbul'un Fethine Dair Fâtih Sultan Mehmed Tara-

findan Gönderilen Mektublar ve Bunlara Gelen Cevaplar", *TD*, IV/7 (1952), s. 14-23). Ayrıca aruz ilmine dair kaleme aldığı ve Fâtih Sultan Mehmed'e ithaf ettiği 600 beyitlik *eş-Şâfiye fi'l-ārûz ve'l-ķâfiye* adında Arapça bir kasidesi vardır (TSMK, III. Ahmed, nr. 1691).

BİBLİYOGRAFYA :

Makrîzî, *Dürerü'l-ukûdî'l-feride fî terâcîmî'l-āyâni'l-müfüde* (nşr. Adnân Dervîş - Muhammed el-Misri), Dîmaşk 1995, I, 363-365; Bikâî, *Unvânûz-zamân bi-terâcîmîş-şüyûh ve'l-akrân*, Köprülü Ktp., nr. 1119, vr. 6th-7th; Sehâvî, *ed-Dav'û'l-lâmi'*, I, 241-243; Sûyûtî, *Nazmû'l-ik-yân* (nşr. Philip K. Hitti), Beyrut 1927, s. 38-40; İbnü's-Şemmâ' el-Halebî, *el-Kâbesü'l-hâvî li-ğureri's-Şâhâvî* (nşr. Hasan İsmâîl Merve - Haldûn Hasan Merve), Beyrut 1998, I, 134; II, 369; *İstanbul Vakıfları Tahrîr Defteri* 953 (1546), s. 161-162; Taşköprizâde, *eş-Şekâ'il*, s. 83-90; Feridun Bey, *Münseât*, I, 235-238; Mecdî, *Şekâik Tercümesi*, s. 102-111; *Keşfû'z-żunûn*, I, 595-597; II, 1371, 1486; Şevkânî, *el-Bedrû'l-tâli'*, I, 39-41; *Sicill-i Osmâni*, III, 161; *Osmâni Müellifleri*, II, 3; *İlimiyye Salnâmesi* (haz. S. Ali Kahraman v.dgr.), İstanbul 1998, s. 289-290; Brockelmann, *GAL*, II, 295-296; *Suppl.*, II, 106, 319-320; *Hedîyyetü'l-ârifin*, I, 135; Gökbulut, *Edirne ve Paşa Livâsi*, s. 74-77, 349; Karatay, Arapça Yazmalar, IV, 157-158; Cahid Baltaci, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1976, s. 310-312; Mehmed Sofuoğlu, *Tefsîre Giriş*, İstanbul 1981, s. 363; Sakıp Yıldız, *Fatih'in Hocası Molla Gürânî ve Tefsiri*, İstanbul, ts. (Sahaflar Kitap Sarayı); a.mlf., "Molla Gürânî ve İstanbul Fethindeki Rolü", *JFD*, sy. 3 (1979), s. 127-131; R. C. Repp, *The Müftî of Istanbul: A Study in the Development of the Ottoman Learned Hierarchy*, London 1986, s. 166-174; Abdulcebbar Altun, *Şeyhulislâm Molla Gürânî: Hayatı, Eserleri ve Tefsirdeki Metodu* (yüksek lisans tezi, 1996), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; Recep Cici, *Osmanlı Dönemi İslâm Hukuku Çalışmaları: Kuruluştan Fatih Devrinin Sonuna Kadar*, Bursa 2001, s. 234-242; Süleyman Mollaibrahimoğlu, *Süleymaniye Kültüphanesi'nde Bulunan Yazma Tefsîrleri*, İstanbul 2002, s. 295; Ahmed Ateş, "Molla Gürânî", *IA*, VIII, 406-408; J. R. Walsh, "Gürânî", *EL* (ing.), II, 1140-1141.

 M. KÂMİL YAŞAROĞLU

MOLLA HALİL SİIRDÎ

(1754-1843)

Osmanlı âlimi.

Bitlis'in Hizan ilçesinin Kulpik (Süttaşî) köyünde dünyaya geldi. Nesebi Hz. Ömer'e dayandığı için Ömerî, doğum yerine nisbetle Hizânî, hayatının büyük bölgümünü geçirdiği şehre nisbetle de Siirdî olarak anılmıştır. İlk dinî bilgileri aldığı babası Hüseyin b. Hâlid ilmiyle şöhret bulmuş Şâfiî bir aileye mensuptu. Çocukluğunda Erzurumlu İbrâhim Hakkı-